

nost by byla významným pomocníkem v dalších sociometrických šetřeních, ale že i samotná sumarizace výsledků dosavadních sociometrických výzkumů a i šetření budoucích by mohla být významným krokem k tvorbě základních premis substantivní mikrosociologické teorie v naší kultuře, nemluvě o tom, že by umožnila nejružnější komparace, vyloučila duplicity atd. Nicméně, tato potřeba je aktuální nejen pokud jde o sociometrii.

Poslední část knihy se soustřeďuje na sumarizaci sociometrických zjištění jako základu budoucího konstituování mikrosociologických či pouze sociometrických substantivních teorií. Zatímco v IX. kapitole jsou tyto úvahy vyvozovány v rozboru obecných problémů interpretace sociometrických dat, poslední kapitola podává přehled základních sociometrických zjištění. I když jde pouze o stručné zachycení základních problémových okruhů, přesto jsou uvedené poznatky velmi inspirativní a lze jen litovat, že autorova orientace nedovolila věnovat těmto otázkám více prostoru.

*

Petruskův přístup k výkladu sociometrie, a konečněv výklad sám, lze scuhrně charakterizovat přibližně takto:

Prvou dimenzí, v níž je sociometrie vykládána, je její metodologické a teoretické zařazení v rámci zkoumání jak struktury (malé) skupiny, tak společenského vztahu jako takového. Z tohoto hlediska podal autor velmi přesný výklad, který ve svém metodologickým přístupem použitelný v mnohem širším měřítku.

Druhou dimenzí je sama informace o vývoji a dnešní podobě sociometrie, a to jak v teoretické rovině, tak v rovině optimalizace postupu při sociometrickém zkoumání. Rovněž o tomto rozměru lze říci, že je pokryt adekvátně dnešnímu stavu sociometrie ve světové sociologické literatuře.

Třetí dimenzi lze charakterizovat jako alespoň naznačení základních spojnic mezi teoretickými předpoklady a sociometrickými zjištěními, jež by mohly vést — dříve či později — k tvorbě ucelenější teorie sociopreferenčního chování. Je příznačné, že v řešení tohoto problémového okruhu zůstal autor jen při naznačení některých souvislostí. Pozitivní řešení problematiky obsažené v tom, co jsme označili jako „prvou dimenzi“ publikace, tu znamená velmi důležitý krok v dalším vývoji. Na druhé straně roztržitost a často vytrženost sociometrických zjištění a konečností i opomíjení některých oblastí empirií (spolu s kulturními determinanty) stojí v cestě rozsáhlejším teoretickým zobecněním. Lze tedy konstatovat, že i v této dimenzi podává M. Petrusek výpověď, která odráží dnešní stav sociometrie.

Závěrem tedy shrnujeme: V sociologické knižnici vychází první práce, která má podobu ucelené kritické výkladu jedné sociologické „školy“. Je tu podána zevrubná výpověď spolu s kritikou a nikoliv postulovaným, avšak věcně argumentujícím marxistickým přístupem k problematice. Úroveň

sdělení i kritiky zřejmě přesahuje všechno, co bylo nejen v naší, ale zřejmě ve veškeré marxistické sociologické literatuře v daných souvislostech napsáno.

Ze všech zmíněných hledisek lze Petruskovu publikaci označit za svým způsobem příkladnou pro úvodní etapu badání na kterémkoli úseku sociologie.

Libor Prudký

Typologická metoda v sociologii a společenských vědách

Karlova universita v Praze vydala letos o prázdninách studii dr. Miluše Kubičkové, CSc., *Typologická metoda v sociologii a společenských vědách* jako skriptum pro posluchače fakult sociálních věd a publicistiky. Autorka chce seznámit studující a zájemce o sociologii a o příbuzné společenské vědy s problémy typologické metody. Jak sama slibuje v úvodu, „texty mohou pomoci studujícím a zájemcům o sociologii nejen k rozšíření znalostí o metodologických otázkách empirického výzkumu, zvláště pak výzkumu problematiky mládeže, ale především k hlubšímu vhledu do teoretických rámců obepínajících empirické přístupy. Zvláště by mohly rozšířit filosofickou a sociologickou orientaci studujících sociologie o racinálních přínosech badání západních sociologů ve vztahu k naléhavým potřebám naší rozvíjející se sociologie v rovině obecné i v rovinách speciálních“.

Hned v úvodu musíme přiznat, že příslib úvodních slov skriptum velmi dobře plní.

Ve třech kapitolách seznamuje Kubičková se zvláštěmi a kritérii typologické metody, s jejím vývojem a nejdůležitějšími variantami a vývojovými větvemi ve společenských vědách, a konečně upozorňuje i na otevřené problémy typologické metody.

V 1. kapitole autorka ukazuje, že zatímco pro statistickou metodu je charakteristická tendence k průměrným hodnotám, v nichž mizí odlišnosti, jež jsou často nepozorovatelné nebo alespoň „statisticky zanedbatelné“, jestliže jejich četnosti nedosáhly potřebného minima, je základem typologické metody typizace jako myšlenkový proces vycházející z několika charakteristik: ze záměrné a plánované selekce, abstrakce a kombinace, někdy i ze zdůraznění určitých vybraných kritérií, která slouží jako základ pro porovnání empirických případů. Kubičková uvádí McKinneyho východisko: „Typizační postup jako podstatný rys abstraktního myšlení se ve společenské vědě osvědčil ve funkci účinného myšlenkového nástroje k nezbytnému zjednodušení, uspořádání a identifikování společenských jevů, aby mohly být popsány v termínech, jež je činí porovnatelnými“, a konfrontuje a doplňuje je názory dalších významných sociologů a filosofů zahraničních i našich. Uvádí a rozebírá Adornova tři kritéria pro konstrukci typů v psychologii a tedy i sociální psychologii. Tato kritéria plní roli generalizační, kritické a pragmatické dimenze.

V závěru první kapitoly informuje Kubičková o nejužívanější formě empirické typo-

logie, a to o typologických škálách, které dělí na škály 1. *diferencující*, jež jsou nejvíce spojovány se jménem L. L. Thurnstona (např. Thurnstonova typologická škála stejných intervalů) a mají charakter klasifikační škály, 2. *sumační*, v nichž je nejuzávanějším odborníkem R. Likert (nejčastěji používá pěti-stupňové škály, které odpovídá pět typů postoje orientace) — zde jde o řadící typologické škály, a 3. *kumulativní*, jež jsou konstruovány tak, že každý jev má několika-stupňové otázky a souhlas s otázkou vyššího stupně znamená zároveň souhlas se všemi otázkami nižších stupňů; souhlas se kumuluje, což dává název i tomuto druhu škál (např. Bogardusova—Guttmanova typologická škála).

Těžší studie Kubičkové je ovšem ve 2. kapitole, kde autorka ve čtyřech částech rozebírá použití typologické metody ve společenských vědách. Ukazuje, že v podstatě je možné rozdělit typizaci ve společenské vědě do dvou kategorií: 1. typizace společenských útvarů, sociálních systémů, struktur, organizací, institucí a 2. typizace struktury osobnosti a jejich sociálně psychologických projevů.

Na dalších stránkách se pak Kubičková zabývá touto druhou kategorií a člení typologii osobnosti a jejich sociálně psychologických projevů do těchto tří skupin:

1. *Typologie historická a kulturně antropologická* umožňuje vývojově srovnávací pohled na historickou sociální skutečnost; její povaha je spíše syntetická, deduktivní, historicko-kontemplativní a neempirická.

2. *Typologie syntetická a modelující* poskytuje integrující pohled filosofický, „sociologický“ a antropologický a má empiricko-teoretický, analyticko-syntetický charakter; dělí se dále na typologii komplexního chování soudobého člověka, na typologii modelů chování člověka v různých společenských situacích a na jiné typologie plnící funkci modelů a racionální predikce.

3. *Typologie psychologická a sociálně psychologická* umožňuje strukturálně srovnávací pohled z hlediska dynamiky osobnosti a z hlediska sociální interakce; její povaha je induktivní a empirická. Tato skupina se dále dělí na typologii psychologickou a psychiatrickou a na typologie různých forem sociálního chování, postojů, hodnotových orientací společenských činností apod.

Těmto třem skupinám odpovídají také jednotlivé části druhé kapitoly, přičemž třetí skupina jakožto nejobsáhlejší má části dvě (C a D), neboť Kubičková se snaží ukázat využití sociologické a sociálně psychologické typologie v sociologii politiky a sociologii mládeže. Této problematice pak věnuje Kubičková větší část druhé kapitoly a na konkrétních příkladech některých výzkumů — převážně amerických, našich a německých — ukazuje možnosti této metody. Zdůrazňuje, že typologické metody může být k těmto účelům použito proto, že svými vlastnostmi vyhovuje těmto základním záměrům: 1. Teoretickým záměrům sociologie mládeže, jež

chtějí rozrušit a překročit zjednodušený koncept mládeže jako monolitního, nediferencovaného sociálně kulturního systému; 2. edukativním a výchovným záměrem pedagogiky a pedagogické sociologie, vycházejícím z přesných diagnóz rozrůzněných podle zjištěných a verifikovaných typů mládeže; 3. politicko-ideologickým a organizačním záměrem politické praxe a sociologie politiky, které by měly brát v úvahu jak subjektivní, psychologické, tak i skupinovou, sociologickou dimenzi politických jevů ve společnosti.

V závěrečné kapitole upozorňuje Kubičková na otevřené problémy typologické metody a zejména se zabývá problematikou hodnocení. Opírá se o výroky celé řady sociologů, aby dokázala, že sociolog nemůže být „nezaujatým“ vědcem bez principiálního postoje. I Schelskyho slova to potvrzují: „Sociálně má mnoho aspektů, proto sociolog musí myslet jak statisticky, tak historicky, na jedné straně je musí od předmětu svého zkoumání kriticky a »nezájmově« distancovat a na straně druhé se nemůže produktivně zmocnit podstaty předmětu zkoumání bez angažovanosti, bez chťení“.

Studie Kubičkové nerozebírá typologickou metodu v sociologii a společenských vědách z hlediska metodologického, ale i když je její práce spíše informativním přehledem o směrech využívaných ve společenských vědách typologické metody, získá z ní čtenář i určité metodologické poznatky, neboť zejména ve druhé kapitole se její práce opírá o četný konkrétní výzkumný materiál. Ačkoli je to rozsahem studie nevelká (necelých 70 stran), přispěje k hlubšímu vhledu do teoretických problémů výzkumu problematiky mládeže, jak autorka v úvodu přislíbila.

Miroslav Jech

Otázky metodologické krize pedagogiky (Pedagogika jako interdisciplinární věda)

Theodor Brameld, Cultural Foundations of Education, New York 1957

Ozývají se hlasy o krizi pedagogiky. Nejde ostatně o žádný nový jev ani objev; nové je to, že o této krizi píší pedagogové pro vědecké publikum jiných vědních oborů.¹

Fakt, že vzdělání je jednou z nejdůležitějších společenských sil (v budoucnu lze očekávat, že se stane silou rozhodující), vchází pomalu do společenského povědomí a zvyšuje zájem o pedagogiku. Lidé jsou hybnou silou vývoje, tedy i ekonomického. Vyřešení rovnoměrného rozdělení techniky na světě, techniky, která by účelně a úspěšně fungovala a byla důsledně podřizována lidskému prospěchu — spolu s řešením lidské neuspokojenosti tam, kde je techniky přebytek — předpokládá dokonalejší demokratizaci vzdělání, které přispěje ke kvalifikované účasti všech na řešení problémů současného světa.

Vzdělání je nejen národní nebo státní záležitostí, ale může se stát účinnou mezinárodní silou.

¹ Viz Josef Alan, *Krize pedagogiky?*, Doba 1969/24.